

Recensies

Ieme van der Poel, *Congo-Océan: Un chemin de fer colonial controversé*. Paris, L'Harmattan, 2006. ISBN 2-296-01332-5 / 2-296-01333-3. Deel 1, 186 p., € 20,50; deel 2, 208 p., € 19,-.

·-> NIEK PAS

Het klinkt misschien wat vreemd, maar de tweedelige publicatie over de spoorlijn *Congo-Océan* is een analyse en tekstpublicatie in één. De auteur, Ieme van der Poel, behandelt in chronologische volgorde diverse etappes voorafgaande aan, tijdens en na de constructie van een koloniale spoorlijn in de Franse Congo tijdens het interbellum. Daartoe heeft ze uitgebreide passages opgenomen die afkomstig zijn uit (autobiografische) romans, reisverslagen en artikelen uit de (koloniale) pers. Dit geheel wordt voorafgegaan door een uitgebreide inleiding. Want meer dan een nauwgezette analyse van een omstreden en spannend verleden en de representatie ervan herbergt deze mooi uitgevoerde studie ook een boodschap. De hoogle-
raar Franse literatuur aan de Univer-

siteit van Amsterdam wil een nieuwe impuls geven aan het onderzoeksveld van (post)koloniale en Francofone studies waarbij ze nadrukkelijk de ambivalenties en tegenstrijdigheden in de geschiedenis en de representatie ervan centraal stelt. Daartoe vormt *Congo-Océan*, om de clou van deze bespreking maar meteen prijs te geven, een voortreffelijke aanzet.

Rond 1900 was de ontdekking van Afrika een spannend avontuur. Dat was althans het overheersende koloniale discours in artikelen en romans. Aan de hand van de polemiek rond de aanleg van deze spoorlijn laat Van der Poel zien hoe vervolgens twee mythes aan diggelen gaan: die van de trein als quintessens van koloniale vooruitgang in het bijzonder, en die van het koloniale project in zijn algemeenheid. Ze schakelt daarbij voortdurend tussen twee niveaus: dat van de tekst en dat van de historische context. Overigens streeft ze niet zozeer een Rankiaanse reconstructie van 'wie es gewesen (ist)' na als wel een ander doel: inzicht krijgen in de ontwikkeling van dat koloniale discours. Ze wil afstand

nemen van de klassieke zwart-wit tegenstelling tussen de kolonisator en de gekoloniseerde.

Ter bewijsvoering heeft Van der Poel uitgebreide tekstfragmenten opgenomen uit artikelen en debatten die einde jaren twintig werden gevoerd rond de aanleg van het traject. Franse schrijvers trokken naar Afrika om met eigen ogen de mensonterende omstandigheden te aanschouwen waaronder lokale en geïmporteerde arbeiders de lijn aanlegden. In hun boeken en artikelen gingen ze in debat met de verdedigers van de koloniale status quo, zowel overheden als koloniale instituten. Het door Van der Poel verzamelde bronnenmateriaal is uiterst divers: historische werken, illustraties (foto's), romans (uit het koloniale en postkoloniale tijdperk) evenals reisverslagen. Met name artikelen afkomstig uit de Franse koloniale pers, een nauwelijks ontgonnen bron, nemen een belangrijke plaats in in dit prettig gemêleerde corpus.

Nu werd Frans equatoriaal Afrika door Parijs in feite beschouwd als de Assepoester van het Afrikaanse rijk. Dit armlastige gebied had nauwelijks interne mogelijkheden tot ontwikkeling. Hoewel het project voor een spoorlijn dateert

uit 1886 duurde het tot 1921 voordat een begin werd gemaakt met de werkzaamheden. Er moesten veel financiële, organisatorische en praktische moeilijkheden worden overwonnen voordat de lijn in 1934 feestelijk kon worden geopend. Vanaf de start was dit project omstreden. In 1926 stelde René Maran het systeem van dwangarbeid aan de kaak. Pas toen de lokale bevolking in opstand kwam besteedde ook het communistische *L'Humanité* er aandacht aan. Saillant detail: niet zozeer de lijdende bevolking maar de opstandige onderklasse trok de aandacht van de Franse communisten. Daarnaast berichtten tal van literatoren waaronder Albert Londres, Georges Simenon en Michel Leiris in reisverslagen en romans over de deplorabele arbeidsomstandigheden en de verstrekkende gevolgen die de aanleg had voor de plaatselijke bevolking: in totaal kostte de aanleg aan circa 20.000 personen het leven. Hun visie weerspiegelt in feite het al eerder tentoongespreide pessimisme van Joseph Conrads *Heart of Darkness* (1902).

Tegenover deze kritische werken stond de koloniale pers met als vooraanstaande periodieken *La Revue indigène*, *La Dépêche coloniale* en *La Presse coloniale illustrée*. Deze bladen

ondersteunden de werkzaamheden en dienen te worden beschouwd als exponenten van het triomfantelijke koloniale discours dat wortelde in de 19e eeuw. In hun artikelen staan niet de lijdende bevolking of uitgebuite arbeiders centraal maar de grootsheid van het project en de efficiëntie waarmee het werd uitgevoerd.

Hiermee is *Congo-Océan* een werk over de botsing van discoursen, officiële versus alternatieve vertogen. Deze casestudy naar een spoorlijn leent zich hiervoor door de duur van de werkzaamheden en de vele woorden die er destijds aan zijn gewijd. Kortom, een treffend voorbeeld van het (intellectuele) debat over het koloniale oeuvre. Naast optimisme kwam er in de loop van het interbellum meer ruimte voor twijfel, pessimisme en openlijke kritiek. Toch gaat Van der Poel niet zo ver om in deze periode al van een heuse 'anti-koloniale literatuur' te spreken. Maar, betoogt ze, dit vertoog legt wel de fundamenten voor nieuwe genres die opbloeien na de Tweede Wereldoorlog, als de Franse gebieden in Afrika onafhankelijkheid verwerven.

Want de geschiedenis van deze spoorlijn zinkt met de onafhankelijkheid van Afrika niet in de

vergetelheid. Afrikaanse auteurs zetten het debat nu voort. Sommigen rekenen in hun geschriften radicaal af met het koloniale project; anderen daarentegen ontvouwen ook een andere kijk. Camara Laye beschouwt in zijn autobiografische *L'Enfant noir* (1953) de spoorweg als speerpunt van moderniteit die Afrikanen, naast veel ellende, ook de mogelijkheid bood zich te ontworstelen aan de plattelandssamenleving en een carrière op te bouwen in de stad. De Afrikaanse literatuur verrijkt het bestaande zwart-wit beeld. Het reductionistische schema onderdrukker-onderdrukte wordt genuanceerd zoals blijkt uit de roman *Monnè, outrages et défis* (1990) van Ahmadou Kourouma.

De analyse van de Afrikaanse postkoloniale literatuur onderstreept dat de literaire representatie van het koloniale tijdperk inmiddels enorm is verbreed en vooral ook verrijkt, juist omdat het aan het oorspronkelijke dualisme voorbij is gegaan. Met het naar tijd en plaats begrensde *Congo-Océan* toont Van der Poel hoe onbegrensd de koloniale geschiedenis in feite is.

·> NIEK PAS (1970), historicus. Als universitair docent verbonden aan de Universiteit van Amsterdam